

Başvuru Tarihi: 24.03.2017 **Received Date:** 24.03.2017

Yayına Kabul Tarihi: 21.06.2017 **Accepted Date:** 21.06.2017

Yayınlanma Tarihi: 31.07.2017 **Published Date:** 31.07.2017

akademia

TELEVİZYON VE SOSYAL MEDYA ÇERÇEVESİNDE MEDYA ARACILIĞIYLA KOLEKTİF BELLEĞİN İNŞASI

Öz

Geçmiş yeniden hatırlatma ve canlı tutma noktasında yazılı ve görsel medyanın geçmişte yaşanan özellikle travmatik olayları yeniden kurgulayarak ortaya koyması kolektif belleğin inşası bağlamında önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Medya, kolektif belleğin inşasında bir araç olarak işlevsel bir konuma sahip olmakla birlikte bir bellek mekânı olmakla da hatırlatma, geçmiş canlı tutmada önemli bir yer arz etmektedir.

Kolektif belleğin inşasında medya aracılığı genel itibarıyla tarihi olayların yeniden kurgulanmasıyla kendini göstermekte ve bu işlevini de yazılı ve görsel olarak ortaya koymaktadır. Özellikle Tv dizileri ve belgesel filmlerle geçmiş yeniden kurgulanmakta ve kolektif bellek inşa edilmektedir. Medya kolektif belleğin inşasına aracılık ederken geçmiş salt gerçekliğiyle değil yeniden kurguyla ortaya koyar.

Bir toplumun siyasi ve ideolojik geçmişinin medyada özellikle de kitle iletişim araçlarından televizyonda dizi filmlerle yeniden kurgulanarak sunulması, topluma hatırlatma ve kolektif bellek inşa etme bağlamında önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada yazılı ve görsel medyanın kolektif belleğin inşasında çok önemli bir araç olduğu ve bu aracın kolektif bellek bağlamında günümüzde etkin bir şekilde kullanıldığını ortaya koymak ve bu noktaya dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Kolektif Bellek, Dizi Film, Kurgu, Geçmiş, Hatırlama, Tarih, Küresel İletişim.

BUILDING COLLECTIVE MEMORY THROUGH MEDIA IN THE FRAMEWORK TELEVISION AND SOCIAL MEDIA

Abstract

The fact that the written and visual media at the point of re-reminding and retaining the past, particularly rearranging the traumatic events experienced in the past, reveals that it has an important role in the context of construction of the collective memory. Media is a memory space with a functional position in collective memory, besides it has an important role in recalling and visualizing the past.

In the course of collective memory, media generally manifests itself through the reconstruction of historical events, and this function is expressed both visually and in written form. Especially, in TV serials and documentary films, history is being reconstructed and collective memory is being built through media. While the media mediates the construction of the collective memory, the past reveals itself not in its pure reality but in its reconstruction.

Presenting political and ideological history of a society through mass media, by re-editing it in television serials and recalling it the society appears to be an important factor in collective memory and its building

This study aims to show that written and visual media is a very important tool in the formation of collective memory, and that this tool is being used effectively in the context of collective memory nowadays, moreover, it aims to draw attention to this point.

Keywords: Media, Collective Memory, Television Serials, Fiction, Past, Recall, History, Global Communication.

Giriş

İnsanlık tarihinin savaşlar, katliamlar, sonuçları kanla biten toplumsal olaylarla dolu olduğu bilinmektedir. Bu tarihi süreçte yaşananların uzak ya da yakın geçmişte cereyan etmesinin hatırlamayı etkileyebildiği söylenebilir. Fakat acı içerikli olayların unutulmasının, özellikle yaşayanlar için oldukça güç hatta imkânsız olduğu, mutlaka bellekte saklı olduğu ve herhangi bir etki sonucu tekrar canlanabileceği dikkate değerdir. Medya bu noktada devreye girer ve bir aracı olarak görev yapar.

‘Kolektif bellek’ kavramı günümüzde sosyal bilimlerin ilgi odağı haline gelmekle birlikte disiplinler arası bir değer şeklinde öne çıkarak sosyal bilimlerde bir çalışma ve araştırma alanı olarak kendini gösterdiği görülmekte sosyal içerikli bir kavram olması sebebiyle de sosyal bilimlerin hemen her alanını kapsayan bir özellik taşımaktadır. Sosyal bilimler alanında geniş bir sahanın açılmasına sebep olan “kolektif bellek” siyasi ve ideolojik yapısı itibariyle geçmişin yeniden inşası, hatırlanması, geçmişin canlı tutulması bağlamında medyanın da çalışma alanı kapsamına girmektedir.

Geçmişte yaşananlar bütün gerçekliğiyle hatırlanmaz. Geçmiş, hatırlananlarla vardır. Hatırlamada ise en etkili faktörün iletişim olduğu öngörülmektedir. Bu iletişim en etkili olarak kitle iletişim araçları vasıtasıyla kendini gösterir. Toplumların geçmişte yaşanan özellikle travmatik olayları hatırlaması için herhangi bir etken yeterli olabilir. Medya bu bağlamda önemli bir aracı olarak görev üslenir ve medyanın bu aracılığıyla toplumlara geçmişi hatırlatılıp belleği canlı tutulur. Medya bu noktada bir aracı olarak görev yapar.

Belleğimizde saklı olanın hatırlanması için küçük bir etken yeterli olabilir. Böylelikle bir anda hatırlama gerçekleşir. İşte bu küçük etken hatırlamayı ortaya çıkaran itici güçtür ve bir anda karşımıza çıkabilir. Küçük bir ima bile unutulmaları bir anda ortaya çıkarabilir. Geçmişte yaşanan olayların hatırlanması için dışarıdan bir etki olması gerekir. Bu etki bellekte saklı olanı bir anda ortaya çıkarır. Dış dünyadaki tahrikler ve etkiler hatırlamayı gerçekleştirir (İlyeçenok 1991, 111). Medyayı, özellikle de kitle iletişim araçlarından televizyonu bir bellek mekânı olarak kabul edersek kolektif belleğin inşasında medyanın ne kadar etkili ve önemli olduğunu görebiliriz.

Günümüzde kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve toplum üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda ailenin ve toplumun bir parçası, bir üyesi haline gelen televizyonun günlük hayattaki yeri, konumu ve öneminin tartışılmaz boyutlarda olduğu görülmektedir. Televizyon sadece dünyada olan bitenleri topluma haber olarak iletmez, aynı zamanda gündemi oluşturmada, geçmişin hatırlanmasında da etkili bir iletişim aracı olarak görev yapar. Televizyon, geçmişte yaşanan olayları, o olayları yaşayanların hafızasında yeniden canlandırır; gündeme taşır; belli zaman aralıklarıyla gündemde tutar. Geçmişte yaşanan olayları unutturmaması ve kolektif bellek oluşturmasıyla televizyon, günümüz medyasının en önemli kitle iletişim aracı konumunda görülmektedir. Televizyon, kolektif bellek bağlamında yaşananları hatırlattığı ve canlı tuttuğu gibi, geçmişi unutturma, geçmişin izlerini silme noktasında da etkili bir rol oynayabilir. Yani kolektif belleği negatif veya pozitif olarak oluşturabilir.

Son yıllarda yaygınlaşan ve popülerite kazanan ‘kolektif bellek’ çalışmaları yazılı basınla birlikte televizyon dizileriyle de kendisini göstermekte ve geçmişte yaşananlar görsel olarak karşımıza çıkarılmaktadır. Böylelikle geçmişi yeniden kurgulayarak sunan TV dizileri, geçmişteki travmatik olayları yaşayanlar için bir ilgi odağı haline gelmekte, yeni nesillerde uyandırdığı merakla da kolektif belleğin inşası noktasında etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda tarih içerikli TV dizilerinin geçmişi yeniden kurguladığı, geçmişe ait bilgileri, farklı metinlerden süzerek metinler arası kolektif bellek inşa ettiği söylenebilir.

Yazılı ve görsel medyanın bellek çalışmalarına ve popüler kültür alanlarında belleğe verilen önem neticesinde, giderek daha yaygın, daha geniş bir anlatı içeriğini oluşturmaya başladığı söylenebilir. Özellikle görsel medyada belgeseller, dizi filmler, anma ve yıldönümü programları, açık oturumlar, hemen her zaman görsel medyanın en önemli temalarından biri olarak görülmektedir. Bu nedenle medya kültürüne ilişkin yakın tarihi konu alan çalışmalarda,

özellikle televizyonun geçmiş algısının kurulmasındaki önemi, güncel tartışılan konulardan biri haline gelmiştir (Özen, 2010, 176). Özellikle yakın geçmişte cereyan eden siyasi ve ideolojik olayların yeniden kurgulanması ve televizyon aracılığıyla sunulmasıyla ön plana çıkarılan karakterler ve olayların dramatize edilmesi izleyicide bir özdeşleşme olgusu uyandırdığı, özellikle olayları yaşayanların geçmişi tekrar yaşadıkları görülmektedir. Bunun da kolektif belleğin inşasına yardımcı olduğu söylenebilir. Kolektif bellek ve hatırlatma bağlamında “Demir Kırat, Hatırla Sevgili, Çemberimde Gül Oya, Muhteşem Yüzyıl, Sevda Kuşun Kanadında vb.” gibi belgesel ve dizi filmlerle, geçmişin yeniden kurgulanarak sunulması medyanın kolektif belleğin inşasında aracı bir rol oynadığının göstergesidir.

Medya Belleği

Medyanın yazılı ve görsel işleviyle toplumsal bir ihtiyaca cevap verdiği bilinen bir yargıdır. Bu bağlamda geçmişi, geçmişin siyasi ve ideolojik olaylarını yeniden kurgulayarak sunan medya toplumun geçmişe olan merakını gidermekle birlikte toplumla geçmiş arasında siyasi ve ideolojik bir bağ kurar. Medya toplumu kurduğu bu bağ ile kolektif belleğin inşasına aracılık eder.

Sözen’e (1997, 45) göre medya, dilsel öğelerle birlikte televizyonda olduğu gibi görsel öğeleri de kapsamına alan bir yapı içermektedir. Dilsel ve görsel öğeler sadece medya gerçekliğinin yanı sıra, konuşan-duyan, yazan-okuyan arasındaki ilişkileri de organize eder. Böylelikle, metin boyutuna kültürel boyut da eklenmiş olur. Kültürel anlamda medya bir güçtür. Politik, ekonomik ve teknolojik anlamda medya, güçlü olanın gücüdür. Bu güç, kültürlerarası etkileşim sonucu ortaya çıkarak ülkelere, devletlere karşı bir güç kullanımı şeklinde de algılanabilir. Bu güç, otorite, ikna etme, kontrol etme, karar alma durumları şeklinde kendini göstererek bireylerin veya toplumun kararlarını değiştirebilme olarak da değerlendirilebilir.

Harman ve Chomsky’ye (1998, 100) göre, medyanın toplumsal amacı, topluma ve devlete egemen ayrıcalıklı grupların ekonomik toplumsal, siyasal gündemlerini halka aşılama ve bunları savunmaktır. Bu bağlamda medya, konuları seçme, ilgilenilecek olayları saptama, bu olayların hangi sınırlar içerisinde işleneceğini belirleme, bilgileri çeşitli süzgeçlerden geçirme, vurgu ve üsluba karar verme, gibi yöntemlerle hizmet etmektedir.

Medya aracılığıyla olayları ilk kez öğrenen bireyler için olay hikâyeden öte gitmez. Fakat olayları yaşayanlar veya ayrıntıları öğrenmek isteyen bireyler için medya bir iletişim işlevini yerine getirebilir. Böylelikle medyanın, kolektif bellek bağlamında geçmişi hatırlama ve duygusal bir bağ kurma noktasında önemli bir yeri olduğu söylenebilir (Edy, 1998, 34). Bu bağlamda, yazılı ve görsel medyanın (gazete, dergi, kitap, televizyon, internet), iletişim işlevi göz önüne alındığında, geçmişte yaşanan siyasi, ideolojik ve acı izler bırakan olayları, anıları konu olarak almasıyla veya temsil etmesiyle ‘kolektif belleği inşa’ ettiği öngörülmüştür. Siyasi ve ideolojik taraf olan medya gruplarının kolektif belleğin inşasındaki yaklaşımı göz ardı edilemez. Tam bu noktada medyanın özgürlüğüyle birlikte demokratik bir anlayış sergilemesi gerekliliği tartışmaya değerdir. Chomsky’ye (2002, 32) göre, özgür medyanın görevi, olayları, gelişmeleri ciddiyetle almakla başlar. Aynı zamanda, medya ve eğitilmiş sınıflar toplumsal amaçlarını demokrasi anlayışıyla uyumlu bir şekilde görevlerini gerçekleştirmelidirler.

Medya, halka mesajlar ve simgeler ileten bir sistem oluşturur. Medyanın işlevleri, bireyleri eğlendirmek, bilgilendirmek ve toplumun kurumsal yapısıyla bütünleştirecek değerleri, inançları ve davranış biçimlerini vererek toplumsallaşmayı sağlamaktır (Mora, 2008, 3).

Medya geçmişte yaşanmış olayları gündeme taşıyarak kolektif belleği inşa eder veya günceller. Medya kolektif belleğin inşasında, genellikle geçmişte yaşanmış siyasi olayları ve etkilerini konu olarak gündemine alır. Medya bu yönüyle, geçmişte yaşanmış siyasi olayları yeniden inşa edip canlı tutarak toplumu veya hedef gördüğü toplumsal grupları yönlendirmeyi de amaçlar. Adorno’nun şu sözü dikkat çekicidir, “Sinemanın bir tür denetim (manipülasyon) aracı olduğu, onları (kitleleri) bir şekilde yönlendirdiği açıktır.” (Veysal, 2009, 363). Bu durum sinemada olduğu gibi televizyon (dizileri) için de geçerlidir ve herhangi bir medya grubunun,

herhangi siyasi ve ideolojik bir yapıya yakınlığıyla da ilgilidir. Toplumu yönlendiren kapitalistler, politikacılar ve gazeteciler kadar medya ürünlerini tüketenler de temelde belli hedefleri olan çıkar gruplarıdır. Gazetecilerin sadece daha çok gazete satmak ya da reyting almak gibi bir hedefleri olmadığı gibi, çeşitli çıkar gruplarına dâhil olan kitlelerin temel hedefi de sadece kendilerinin medyada olumlu bir çerçevede temsil edilmesi değil, aynı zamanda çatışma içinde buldukları karşıt grupların da medya da olumsuz yaklaşımlarla sunulması için gerekli ortamı hazırlamaktır (Arsan, 2004, 160).

Kolektif belleğin oluşmasında ve hatırlamada temel kaynağın medya olduğu öne sürülmektedir. Günümüz medyasının, tarafsız değil taraf olduğu da göz önünde bulundurulduğunda *Golding ve Murdok'un "Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası İçin" başlıklı makalelerinde, belirttikleri gibi, medyanın çok uluslu şirketlerin şemsiyesi altında olması* (Adaklı, 2006, 25), veya belli ideolojik, politik grupların kontrolünde olması, kolektif belleğin inşasında, medyanın tarafsız olamayacağını gösterir. Fakat bunun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir ki, o da medyanın tarihi belgeler ve kanıtlar etrafında olayları değerlendirmesi gerekliliği noktasıdır.

Medya kolektif belleğin inşası için oldukça önemlidir. Kolektif bellek sadece geçmiş anılarla hatırlatılarak inşa edilmez. Medyanın da etkisiyle müzeler, anıtlar gibi geçmişe ait bir biriyle bağlantılı tüm temsiller izleyicide bir anlam inşa eder (Vilenchik vd., 2014, 32). Medya aracılığıyla üretilen bilginin dolayimsal (mediated) niteliği, geçmiş ve gelecek bilgisini oluşturmadaki önemi ve güncel gereksinimleri gidermede başvurulan birincil kaynaklardan olması, medyanın bellek inşası için önemini arttırmaktadır. Özellikle tarihsel ve kültürel belleğin inşasında medya ürünlerinin ürettiği bilgi formu, bugün ve yarın için üretilen geçmiş bilgisinin ana kaynağı olarak düşünülebilir (İnce, 2010, 17). Bu bağlamda, kolektif bellek ise bir topluluk tarafından ele geçirilmiş bellektir. Çok geniş bir coğrafyaya dağılmış ortak anıları içerebilir.

Kitle iletişim araçlarının, iletişim teknolojilerinin gelişmesi, işitsel ve görsel medyanın etkin ve yaygın olarak kullanılmasıyla, Mc Luhan'ın deyişiyle dünya küresel bir köy haline gelmiştir. Bu bağlamda medyanın toplumları nasıl yönlendirdiği, kontrol ettiği gerçeği göz ardı edilemez. Geçmişin, hafızalarda saklanmasıyla birlikte kolektif belleğin inşasında medya elindeki imkânları sonuna kadar kullanır. Tabii ki bu demokratik rejimlerin bulunduğu ortamlar için geçerlidir. Dikta rejimlerin baskısı altında çalışmalarını sürdürenler, tek sesli ve tek yönlü bir yorum sunarlar. İktidarın dayattığı bir geçmiş algısını medya yeniden inşa eder. Buradaki geçmiş temsilleri hegemoniktir. Çoğulculuğun ve çoksesliliğin hâkim olduğu toplumlarda ise farklı geçmiş temsillerine rastlamak mümkündür (İnce, 2010, 23).

Medya farklı siyasi görüş ve ideolojideki gruplar için demokratik olarak görülebilir. Siyasi iktidarların kitlelere ulaşabilecekleri ve yine siyasi ve ideolojik grupların, fikirlerini düşüncelerini yansıtacakları özgür bir ortamı medya içerisinde bulurlar. Düşünce özgürlüğü, düşüncelerinin ulusal ve küresel çapta yayılabilme olanakları bulunmadığı zaman fazla bir anlam ifade etmez. Siyasal güçlerin, kitlelere ulaşabilmek, kendi siyasi düşüncelerini yayabilmek, kendilerine yandaş bulabilmek için günümüzde kullanabilecekleri üç araç vardır: Yazılı, sözlü ve görsel basın; yani gazeteler, radyo ve televizyon. Böylelikle, medya, grupların siyasi çatışmalarına, polemiklerine dâhil olur, çoğu zaman da baş aktör olur. Geçmiş medya programlarında yeniden hatırlanır ve yeniden inşa edilir. Aynı olay farklı gruplara ait farklı seslerden dinlenir ve farklı şekilde öykülenir (Kışlalı, 2000, 9). Medyanın buradaki rolü, kolektif belleğin inşası sürecine dâhil olmak ve farklı görüşlere, düşüncelere alan açmaktır.

Medyada Tarih Kurgusu

Medya geçmişte yaşanan olayları tarihi belgeler ışığında kendi bakış açısıyla yeniden inşa ederek öykülenebilir, farklı bakış açıları ve yorumlarla yeniden kurgulayabilir.

"Tarih sözcüğünün iki anlamı arasındaki ayrımın çok az kişi farkındadır: Bunlar bir yandan gerçekleşmiş olayları içeren tarih, diğer yandan gerçekleşmiş olanların kolektif "temsili"dir Tarih için tarih" in pozitif sonuçlarından biri, bütün maddi ve manevi

boyutlarıyla geçmişi yeniden yaratma ve canlandırmaya yürekten bir bağlılık duyulmasıdır.”
(Tosch, 1997, 23-24).

Tarih kitaplarında geçmişle ilgili olaylar yazılmış, hatta belgelendirilmiştir. Bunlar günümüze kadar gelerek bize kaynaklık etmektedir. Fakat kolektif belleğin inşası noktasında tarih kitaplarının etkisi tartışma konusudur. Tarihle ilgilenenler, tarih kitapları okuyarak bilgiye sahip olabilirler, bunun da tarihi bilgiden ibaret olabileceği söylenebilir. Nietzsche’ye göre, tarih kitaplarındaki olayların neden sonuç ilişkisi içinde yazılması bilgi yığınının öte bir şey değildir. Tarihin kendisi bir bellektir ve tarihin bir bellek olarak insanlığın hafızası olmasının temel şartı aynı toprak bütünlüğünü paylaşmaktır (Marder, 2004, 38). Medya ise kitle iletişim vasıtasıyla bu tarihi bilgilerden ve belgelerden yola çıkarak kolektif belleği inşa eder. Burada medyanın geçmişi hangi bakış açısıyla, nasıl temsil ettiği, yansıttığı, toplumun olayları nasıl görmesini istediği veya yeni nesillere nasıl aktardığı kolektif belleğin inşası bağlamında dikkate değerdir.

Üniversite, öğrenci, eylem, şiddet öğeleri bir araya getirilerek 1980 öncesi sağ-sol, ülkücü-komünist çatışmalarını çağrıştırırcasına tertiplenen eylemler, haber sıkıntısı çeken medyalarla da kamuya yansıtıldı. Yansıtılan, döven polisler ve dövülen, tartaklanan öğrenciler (!) di. (...) Kahraman olanlar öğrenciler, barbar olanlar polislerdi Yazılı medyanın aksine görsel medya, şiddetin taraftarlarının bu şekilde temsi edilmesine vesile oldu (Sözen, 1997, 146).

Geçmişe ait olaylar ve gündelik olaylarda medya, kolektif belleği oluşturma ve hatırlama konusunda en büyük güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolektif belleğin oluşturulmasında, hatırlamayı gerçekleştirdiği gibi, unutmayı da, geçmişin izlerini silmeyi de gerçekleştirebilir. Bu noktada da televizyon en etkili kitle iletişim aracıdır ve kolektif belleği, pozitif ya da negatif olarak yönlendirebilir. Geçmişten kopuk olarak yaşamlarını sürdüren yeni nesiller için geçmiş öğretim noktasında, siyasi eğilimleri geçmişteki olaylarla örtüşen gruplarda sistemli olarak bellek oluşturma ve hatırlatma amacıyla, geçmiş, televizyon filmleriyle yeniden inşa edilir. Kellner’ın de ifade ettiği gibi, *“filmler toplumsal yaşamın söylemlerini (biçim, figür ve temsillerini) şifreler ve sinema anlatım diliyle aktarırlar. Sinema ise gerçeği yansıtan bir araç olmaktan ziyade, farklı söylemsel düzlemler arasında bir aktarım gerçekleştirir”* (Ryan ve Kellner 1997, 35). Geçmişte yaşanan olaylar medyada konu olarak seçilmekle bir taraftan olayları yaşayanlara hatırlatılmakta diğer taraftan da yeni nesillere taşınmakta ve bu bağlamda kolektif bellek inşa edilmektedir. Aynı zamanda, medya geçmişi hatırlatmakla birlikte Watergate, soykırım ve benzeri olayların günümüz olaylarıyla benzerliklerini tartışmaya açarak aydınların görüşlerini ortaya koyar. Böylelikle medya kendi gücünü de ortaya koymuş olur. Belki de çoğu insan geçmiş medyadaki anlatıyla bilecek ve böyle kabul edecektir. Böylelikle de medya aracılığıyla geçmişin anlatısı belki de direniş şeklini etkileyecektir. Bireyin grubun bir parçası olmayan başka kişilerle geçmiş hakkında iletişim kurabilmesi için bilgiye ve etkili bir anlatıya sahip olması gerekir. Oysa medya tek bir hikâyeyi dahi ortaya çıkarıp sürekliliğini (dizi, belgesel film gibi) sağlamakla izleyiciyi kendisine çekerek kolektif belleği tetikler, inşa eder. Anlatılan hikâyenin sürekliliğiyle medyanın bu gücü büyüyecek ve hafızayı etkileyecektir (Edy, 1998, 36-37).

Özdemir’e (2012, 152) göre ise sinemanın, özellikle de belgesel sinemanın 2000’li yılların ikinci yarısından sonra tamamen geçmişte yaşanan travmalara odaklandığından bahseder ve Türkiye örneğini vererek, sinemada toplumsal travmalara yönelik ilginin, hiç de küçümsenecek boyutlarda olmadığına değinir. 1990’lı yılların ikinci yarısından ve özellikle 2000’li yıllardan itibaren sinemanın ve televizyonun 12 Mart 1971 askeri muhtırası ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve azınlıklarla ilgili konulara yer verdiğinden bahseden Özdemir, filmlerde geçmişin konu edildiğine değinerek medya belleğine dikkat çeker.

Toplumdaki küçük gruplar, azınlıklar, çevreciler vb. gibi ortak belleğe sahip olanlar bu geniş coğrafyaya dağınık bir konumdadırlar. Bu gruplar kolektif bellek noktasında genellikle yüz yüze iletişim kuramadıkları için bu görevi medya yerine getirmektedir. Tarih öğretileri gerçeği ortaya koymaya çalışırken medya, geçmiş ile duygusal bağları kurarak kolektif belleği inşa eder. Ayrıca

medya sık sık ortak geçmişi hatırlatır. Bu hatırlatmalar çok önemlidir. Çünkü medya müzeler, heykeller ve benzeri hatırlatma figürleriyle oluşan az veya bir kez hatırlatmaların önüne geçer. Medya, bu alandaki çalışmalarıyla toplumdaki gücü ve mevcut otoriteyi büyük bir argümanla destekleyerek teşvik eder. Medya bu yaklaşımıyla da kolektif belleğin inşasıyla birlikte aynı zamanda egemen otorite tarafından dayatılanlarla sosyal gruplar arasında arabuluculuk vazifesi görür (Edy, 1998, 29-30).

Görsel medya, sinema, TV dizileri, belgesellerle geçmişte yaşanan olayları yeniden inşa ederek temsil etmesi, hem kolektif bellek oluşturulmasında hem de hatırlama konusunda etkili olduğu gibi kahramanların ve olayların özendirilmesi noktasında da etkilidir. Televizyonun en güçlü tarafı, kafalarımıza soyutlamalar değil, kalplerimize kişilikler sokmasıdır (Postman, 2010, 138). Özellikle, yakın geçmişte cereyan eden siyasi ve ideolojik olayların yeniden inşası ve televizyon aracılığıyla sunulmasıyla ön plana çıkarılan karakterler ve olaylar izleyicide bir özenti uyandırır. Bu da inşa edilmek istenen kolektif belleğe yardımcı olur, “Demir Kırat” “Hatırla Sevgili” “Çemberimde Gül Oya, Muhteşem Yüzyıl, Küçük Ağa” vb. gibi belgesel ve dizi filmlerle yeniden inşa edilerek, kolektif bellek ve hatırlatma noktasında güncel örneklerden bir kaçıdır.

Edgerton (2001, 1-7), çoğu insanın tarihle ilgili bilgileri televizyondan aldığını ortaya koyar. Tarihi konuların televizyonda önemli bir yeri olduğuna işaret eden Edgerton, televizyonun kendine ait özelliklerinden dolayı tarihi temsillerde her türlü etki oluşturabileceğini, televizyonun geçmişe ait hikâyeleri somutlaştırma özelliği taşıdığını ve bu sebeple de büyük bir yükselişe geçtiğini söyler. Televizyonun geçmişe ait hikâyeleri somutlaştırdığında ve geleceği keşfetmek için geçmişi ve tarihi yeniden inşa etmekle meşgul olduğundan bahsederek bu bağlamda da kolektif belleğin bir arabuluculuk vazifesi gördüğünden bahseder.

“Hatırla Sevgili” dizisi yakın siyasi tarihimizi anlatarak hem kolektif belleğimizi canlandırdı, hem de bilgilendirdi. Özellikle Adnan Menderes’in idam edilmesiyle sonuçlanan bir dönemi anlatmasıyla önce evimize, ardından da gündemimize girdi. Dizinin başlamasıyla izleyiciler adeta televizyonda diziye kilitlendi. İnsanlar, sadece diziye izlemekle kalmıyor, aynı zamanda yakın geçmişe ait belleğini de canlandırıyor. Türkiye’nin yakın geçmişini yaşayanlar Adnan Menderes’i, Deniz Gezmiş’i ya da Mahir Çayan’ı yeni kuşaklara anlatmaktan kaçınıyordu. Anlatsalar bile bu yetersiz kalıyordu “Hatırla Sevgili” dizisiyle birlikte Adnan Menderes’in Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmesi, Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürülmesi televizyon ekranlarından tekrar hatırlanmış ve yeni nesillere öğretilmiş oldu (Ünsallı, 17.02.2008, HaberTürk).

“Hatırla Sevgili” dizisi, oluşturduğu gündemin yanı sıra aynı zamanda verdiği mesajlarla, hem Türkiye’nin yakın siyasi tarihiyle ilgili hem de günümüze yönelik siyasi ve ideolojik bağlamda kolektif bellek inşa ettiği görülmektedir. Dizide sol eğilimli bir taraflılık ortaya konulduğu gözlemlenmektedir. Dizide solun aydın ve entelektüelliği modern bir dünya görüşüne sahip olduğu, devrimcilerin verdiği mücadele, çektiği acılar, devrimci mücadele işlenmekle birlikte Deniz Gezmiş, Mahir Çayan ve arkadaşları ön plana çıkarılarak kolektif bellek inşa edilmek istendiği görülmektedir. Diğer taraftan verilen repliklerde sağ gruplar, cahil okumayan, kaba kuvvete başvuran ve birçok cinayetin, katliamın sorumlusu gösterilerek aleyhte kolektif bellek inşa edilmektedir.

Geçmişin tartışılma ve gündeme gelme biçimlerini çoğunlukla medya belirler. Otoriter ve totaliter rejimlerin baskısı altındaki medya, tek sesli bir toplum ve gerçekliğin tek yönlü bir yorumunu sunmakla yükümlü kılınır. Bu noktada iktidarın tanzim ettiği ve dayattığı bir geçmiş algısını medya sadece yansıtır ve yeniden inşa eder. Buradaki geçmiş temsilleri hegemoniktir. Çoğulculuğun ve çoksesliliğin hâkim olduğu toplumlar ise fragmanterdir ve farklı katmanlarda farklı geçmiş temsillerine rastlama olasılığı vardır. Burada geçmiş temsilleri özgürleşmiştir. Hegemonik bir tek doğrudan söz etmek olanaksızdır. Bu aynı zamanda geçmiş temsillerinin polemiksel olduğu anlamına da gelir; zira farklı gruplar arasında çatışan temsiller vardır. Medyanın buradaki rolü ise bu dinamik tartışma ve yeniden inşa sürecine dâhil olmak, farklı seslere alan açmak ve nihai sözü söylememeye dikkat etmektir (İnce, 2010, 24-25).

Medyada - Kolektif Bellek İlişkisi

Yazılı medyanın; gazete, dergi ve kitaplarla kolektif belleğin inşasında birer belge niteliği taşıdığı söylenebilir. Geçmişte yaşanan olayların en somut belgelerini ise daha çok gazeteler oluşturur. Olayların yaşandığı tarihteki gazete haberleri, manşetler, köşe yazıları, hem olayları yaşayanlar için hem de gelecek nesiller için önemli bir kaynak niteliğindedir. Burada olayların gazetelerde sunuş şekli, yani birinci sıradan manşetten verilmesi, öncelik sırası, haber verilirken kullanılan söylemler, abartılar veya tam tersi sayfa aralarında verilmesi veya önemsiz gibi geçirilmesi de eşik bekçileri tarafından belirlenir. Fakat durum her ne şekilde olursa olsun, gazete haberleri bize geçmişle ilgili bilgi veren en önemli belge niteliğindedir. Fakat orada da olayların yeniden inşası söz konusudur. Basılan fotoğraflar ve fotoğraflar üzerine yapılan yorumlar olayın halka yansıtılma şeklidir. Edy'ye (1998, 32) göre, gazetecilerin geçmişe ait tasvirleri toplumun geçmişiyile ilgilidir. Bu nedenle gazetecilerin bir işi de bütün bir geçmişimizi bize hatırlatmak olarak değerlendirilebilir. Gazetecilerin (medya çalışanlarının) anlattığı hikâyeler, bizim geçmişle ilgili eleştirel düşünmemizi, bir topluluk veya bir grup olarak nasıl etkilenip etkilenmediğimizi, geçmiş ile günümüz arasında nasıl bir bağ kurabileceğimizi ortaya koyar.

Yazılı basında olayların tekrar öykülenerek yazılması, hem olayları yaşayanlar için hem de gelecek nesiller için kolektif bellek oluşturmada etkilidir. Böylelikle geçmişle olan bağlar, anılar canlandığı gibi, günümüz nesilleri için de bir bakış açısı ortaya konur. Gazeteciler kendilerini tarihin ilk taslağını yazan kişiler olarak düşünürler. Bu da herkesin bildiği klişeleşmiş bir bakış açısidir. Ancak bu durum 'bellek çalışması' için son derece önemlidir. Gruplar arası rekabet ve Ortak bir geçmişe sahip toplumun kendini incelemesi devam ettikçe bu durum bizi bir bütün olarak geçmişe bağlar. Kolektif bellek, bir topluluğun geçmişini, toplumsal geleneğini, sosyal kimliğini oluşturur. Geçmişte yaşanan olaylar günümüz anlayışını şekillendirir ve gelecekle ilgili beklentilere katkıda bulunur (Edy, 1999, 71).

Günümüzde kitle iletişim araçları içerisinde yazılı medya karşısında daha etkili, daha üstün bir içerik kazandığı, görsel medya içeriklerinin toplumun daha çok ilgisini çektiği ve yazılı medyadan görsel elektronik medyaya (televizyon, internet) dönüşün olduğu söylenebilir. Bu durum, elbette yeni bir süreç değildir. Fakat televizyonun toplumlar ve gruplar üzerindeki etkisi de dikkate değerdir. Bu süreç içerisinde, tarihçiler, senaristler yapımcıların iş birliğiyle gerçekleştirilen dizi filmlerin grupları nasıl televizyonun karşısına çektiği, dizi filmlerin reytinglerinden açıkça görülmektedir. Yani medya içeriklerinin kullanımında talep, yazılı medyadan görsel elektronik medya ekseninde dönmeye başlamıştır.

Küresel iletişim adına bir devrim niteliğinde olan ve sosyal medya içerisinde yer alan Facebook, Twitter ve Youtube gibi medya platformları, zamanı profiller üzerinden mekânlaştırarak eş zamanlı paylaşım imkânı sunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de olduğu gibi dünyada da sosyal medya platformlarını kullanan kişi sayısının artışı ve sosyal medyanın ifade özgürlüğü ve siyasal mobilizasyonun potansiyelleri, siyasal iktidarın siyasal bir araç olarak sosyal medya karşısındaki tutumu konusunda yeni sorunlar ortaya atılmasına neden olmaktadır. Sosyal medya kendi ulusunda hatta yurt dışından atılan mesajlarla küresel çapta gelişen olaylara imza attı ve küresel bağlamda kolektif bir bellek oluşturdu. Sosyal medyanın siyasal ve kültürel alanlara müdahalesine, küresel çapta etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Toplumun sosyal medyaya olan ilgisi küresel iletişim, eğlence, bilgi edinme vb. nedenlere dayanmamakla birlikte bir diğer taraftan da sosyolojik, kültürel, ekonomik ve siyasal gelişmeler dâhil olabilme ve müdahale edebilme fırsatını sunmasıyla ilişkilidir. Özellikle sosyal medyanın sağladığı geniş haberleşme kanalları aracılığıyla ivme kazanan toplumsal örgütlenmeler sosyal ve siyasal gelişmeler üzerinde daha etkili olabilmektedir (Biçel, 2012, 60). Kolektif belleğin oluşumu ve hatırlama konusunda özellikle sosyal medya diye adlandırılan elektronik mesaj ve internetin ne kadar etkili, özellikle günümüzde bir anda nasıl büyük toplumsal hareketlerin tetikleyicisi olduğuna şahit olunmaktadır. Arap baharı, Türkiye'de gezi olayları ve benzeri bir olayın Almanya'da yaşanması, yine aynı dönemde

Brezilya’da spor oyunlarına harcanan paranın protesto edilmesiyle çıkan ve büyüyen olayların sosyal medya aracılığıyla organize edildiği düşünülmektedir.

Biçel (2012, 47-48), teknoloji dünyasının en yeni ürünü olan sosyal medya platformları aracılığıyla zamanı mekânlaştırıp, durdurabildiğinden bahsederek, sosyal medyanın, gösterileşen dünyada gösteri gerçeğini kişiselleştirdiğine ve bunun için ise Twitter hesabı ya da Facebook profili oluşturmanın yeterli olduğuna dikkat çeker. Diğer taraftan, Biçel’e göre, sosyal medya zaman ve mekân sınırlaması olmayan, dijital tabanlı, katılım ve paylaşımın esas olduğu yeni bir küresel iletişim şeklidir. Bugünün katılımcı dijital dünyasında, medya profilleri olarak dijital toplumu oluşturan örneğin Twitter ya da Facebook sakinleri, giderek fiziksel mekânda eyleme dayanan benlik ve toplumsallık pratiklerini dijital pratiklerle ikame eder hale gelmektedir. Nitekim sosyal medya belleği olarak tanımlayabileceğimiz bu toplumsal dönüşüm, toplum içinde artan bir ivmeyle yoğunlaşmakta, zemin kazanmakta ve bedensel pratiği ortadan kaldırarak benlik ve toplumsallık pratiklerinin temsiline, diğer bir ifadeyle “gösteri(lme)sine” yol açmaktadır.

Tabii ki burada sosyal medya (internet medyası) her ne kadar ön planda görülse de televizyonun, kolektif belleğin inşasında birinci aktör olarak görüldüğü söylenebilir. Sosyal medya (elektronik mesaj vb.) toplumdaki belli, özellikle de siyasi grupları ve eğilimleri hedef alırken televizyon toplumu, hatta tüm dünya toplumlarını hedef alır.

“Medyanın hatırlamanın çerçevesini çizmesi ve anlık hafızayı oluşturma başarısı, sahip olduğu teknolojik avantajların ve diğer hafıza kuruculara (mnemonic agents) karşı ne kadar uzak ve izole olursa olsun her tür sosyal ve beşeri alana sızma başarısıdır. Özellikle televizyon, günümüzde en önemli hafıza yeri ve hafıza kurucu haline gelmiştir.” (Peri’den, 1999, 106-107, akt: İnce, 2010, 23).

Belgeseller, dramalar, anma ve yıldönümü programları, tartışma programları, hemen her zaman televizyon programcılığının en önemli temalarından biri olmuştur. Televizyon programları bellek çalışmalarına (memory studies) ve popüler kültür alanlarında belleğe verilen önem neticesinde, giderek daha yaygın bir anlatı içeriğini oluşturmaya başlamıştır. Bu nedenle, medya kültürüne ilişkin yakın tarihli çalışmalarda, televizyonun geçmiş algısının kurulmasındaki önemi güncel tartışılan konulardan biri haline geldiği görülmektedir (Özen, 2010, 176). Bu bağlamda, günümüz medyasının tarafsız olmadığını da göz önünde bulundurursak, her medya kuruluşunu da birer grup olarak düşünebiliriz ve bu medya grupları da kendi ideolojileri veya bağlı oldukları siyasi otoriteye göre hareket edeceklerdir. Bu durumda medya da kendi içindeki grupların belleğindeki geçmişi kendi siyasi eğilimlerine göre inşa edeceklerdir. Aynı zamanda siyasi ve ideolojik olarak bağlı oldukları grupların sesini duyurma ve gücünü artırma doğrultusunda yayınlara yer verecektir. Arsan (2004, 157), konuyla ilgili Foucault’un görüşüne şöyle yer verir: *“Gücü elinde bulunduran belli bir sosyal grup ya da kitle o toplumdaki ırk, cins, politika, din vs. konularında yazılı ve görsel medyada üretilen mesajlarla kendi gücünü arttırabilir ve diğer sosyal grupları etkisiz bırakabilir.”*

Toplumsal gruplarla siyasi ve ideolojik olarak örtüşen bir televizyon kanalı geçmişin yeniden inşası için en uygun ortam olabilir. Günümüzde farklı gruplar ve siyasi ve ideolojik yapılanmayla örtüşen sayısız televizyon kanalı olmasının, belli siyasal ve ideolojik gruplar için hem tartışma hem de geçmişle hesaplaşma ortamının oluşmasında etkili olduğu görülmektedir. Böylelikle kolektif bellek farklı öykülemelerle yenilenmekte ve zenginleşmektedir. Shoemaker ve Reese medyanın, liberal bir yaklaşımla farklı toplumsal grupların görüş ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilecek bir yapıda olması gerektiğini savunur. Aynı zamanda, böyle bir yapının sivil toplumu canlandıracağına ve medyanın, alternatif görüş ve farklı bakış açılarının yansıtılmasında bir araç olduğuna vurgu yaparak medyanın daha çok egemen sınıfın baskın ideolojilerini ön plana çıkardığına da dikkat çekerler (Arsan, 2004, 160).

“Liberal anlayışa göre, medya değişik toplumsal grupların ve örgütlerin kendi alternatif görüş açılarını ifade edebilmelerine olanak sağlayacak biçimde düzenlemelidir. Sivil toplumu canlandıracak, farklı görüşleri yansıtacak olan medyadan alternatif görüşlerin ve farklı

bakış açılarının yansıtılmasında aracı olması beklenir. Oysaki pratikte medyanın temsil gücünü, daha çok egemen sınıftan ve baskın ideolojilerden yana kullandığı gözlenmektedir. "Anadamar" medya bir yandan olaylar üzerinde daha çok resmi görevliler tarafından dayatılan çerçeveleri benimseyip yaygınlaştırırken diğer yandan da resmi görüşün dışında kalan sesleri marjinalleştirmekte ve gayrimeşrulaştırmaktadır." (Shoemaker 've Reese 'den 1997, akt: Arsan. 2004, 160).

Televizyon sadece dünyada olan bitenler hakkında bize bilgi veren bir güç değil, aynı zamanda çok sayıda insanı da odamıza getirip birlikte olmamızı, tanışmamızı, hatırlamamızı sağlayan bir güçtür. Televizyon bu yönüyle, diğer özelliklerinin önüne geçmektedir. Gündelik yaşamımızın bir parçası olan televizyon, evimizin bir köşesinde, odamızda ulusal ve küresel boyutta sohbet için ortak bir nokta sağlar. Bu bağlamda televizyonu tek bir kuramsal yaklaşımla ele almak yeterli değildir. Televizyonla ilgili kuramsal yaklaşımlarda çerçevenin geniş tutulması (eklektik) gerekir (Mutlu, 2005, 81-91).

Avcı (1999, 95), televizyonu kitle iletişim araçları içerisinde, etkileri olumlu ya da olumsuz olarak tartışılan en önemli araç olarak değerlendirir. Avcıya göre, en geri kalmış ülkelerden en gelişmiş ülkelere kadar bütün ülkelerde televizyon bir tartışma konusudur. Eğitimciler, siyasetçiler, sanatçılar, din adamları, her biri kendi bakış açısından televizyonu tartışmaktadır. Bu tartışmalar ister olumlu, ister olumsuz olsun, bütün yaklaşımların kesiştiği bir ortak nokta, televizyonun mutlak, karşı konulmaz bir etkileme gücüne sahip olduğudur.

Şahinkaya (2011,106), kolektif belleği bir tür çatışma ve uzlaşma alanı olarak değerlendirir ve her belleğin bir de karşı belleği olabileceğini öne sürer. Şahinkaya'ya göre, televizyon bu noktada sunduğu dönem dizileri ile aslında bu çatışma ve uzlaşma alanının temsili bir boyutunu oluşturur. Bu bağlamda kolektif bellek çok yönlü bir süreç olması sebebiyle, hem sosyal hem de politik bir inşadır. Bu inşada tarihi gerçekler o kadar da önemli değildir aslında, daha da önemli olan kimin belleğinin daha güçlü olduğu noktasındadır. Temel sorun; kimin hatırlamaları ve unutmaları üzerinden toplumsal belleğin inşa edileceği sorunudur. Bu sorunu anlamak için de televizyon, son derece verimli bir saha sunmaktadır. Kim, neyi nasıl hatırlıyor ve neleri unutupuyor ya da yok sayıyor? Soruları çatışma ve uzlaşmayı beraberinde getirmektedir.

İnsanlar dünyada neler olduğunu anlamak için medyaya bağlıdırlar. Kitle iletişim araçları, toplumda geçmişte ve günümüzde meydana gelen olayların bir kısmına çok, bir kısmına ise az ilgi gösterir veya hiç ilgi göstermeden geçiştirirler. İnsanlar, kitle iletişim araçlarının verdiği bilgilerle bilgilendirilir ve verilen önem derecesine göre kabul etmeye eğilimlidirler. İnsanlar, medyanın oluşturduğu gündemle olayların önemli veya önemsiz olduklarını öğrenirler. İzleyiciler, iletişim araçları sayesinde sadece kendilerini veya toplumu ilgilendiren konuların neler olduklarını değil, aynı zamanda kitle iletişim araçları tarafından olaylara verilen önemden dolayı herhangi bir konuya ne kadar önem vereceklerini de görürler. Medya, insanların ne hakkında konuşacakları ve izleyicilerin gerçekleri nasıl göreceği ve ne olarak düşüneceğini gündem oluşturarak belirler ve etkiler. Medya dünyada meydana gelen her konuyu ele almaz, olayları seçerek gündem ve kamuoyu oluşturur ve bu da genelde siyasi içeriklidir (Yaylagül, 2012, 78). Medyanın gündem belirlemesi McCombs'un yaklaşımıyla özünde, medyanın izleyici için gündem oluşturması yönündedir. Medya bazı konular ve başlıklardan bazılarını izleyiciye göre taşıdığı önemi dikkate alarak seçer. Bu model medyanın belirli konulara atfettiği önem ve ağırlığı, izleyicinin aynı konulara atfettiği önem ve ağırlıkla karşılaştırılması yoluyla test edilir. Bu bağlamda medya etkisi, halka ne düşünmesi gerektiğini değil, ne hakkında düşünmesi gerektiğini ortaya koyar (Feyes, 2005,303). Kitle iletişiminin gündem oluşturma düşüncesinin temelinde halkın görüşlerinin medya tarafından verilenlerden etkilendiği varsayımı bulunur (Korkmaz ve Erdoğan, 1998, 186).

Görsel medyayı (toplum üzerinde daha etkili olduğu göz önünde bulundurularak), başta siyasetçiler olmak üzere, toplumun hemen her kesiminden grupların, kendi siyasi ve ideolojik yapıları doğrultusunda kullandıkları görülmektedir. Bu bağlamda televizyonun önemi ön plana çıkmaktadır. Geçmişin hatırlanması ile ilgili çalışmaları olan senaristler ve yapımcıların da, bu

bağlamda yüzde yüz tarafsız olabilmeleri mümkün görünmemektedir. Geçmişte yaşanmış tarihi olayların televizyonda yayınlanan dizi film ve belgesellerle topluma yansıtılması her ne kadar belgelere dayandırılrsa da yapımcının ve senaristin elinde yeniden inşa edilir. Bu bağlamda televizyonda, topluma gerçeği değil temsili, kurgulanmış olanın gösterildiği dikkat çekicidir. Bu bağlamda, özellikle ‘dil, özne ve ideoloji’ aracılığıyla ele alınan medya çalışmalarının benimsediği temsil anlayışının yansıtmacı değil, inşaaya dayalı olduğu söylenebilir (Çam, 2006, 221).

Kolektif Bellek Bağlamında TV Film ve Dizi filmleri Örneği

Türkiye’nin yakın siyasi tarihinin temsil edildiği dizi filmler yayına başladığı tarihten itibaren medyada tartışılmaya başlanmıştır. Konu olarak ele alınan Türkiye’nin yakın siyasi tarihi yeniden gündeme gelmiş ve bu dizilerde geçen söylemlerle ortaya konulan siyasi ve ideolojik yaklaşımlar, medyaya konu olmuştur. Dizinin Türkiye’nin yakın siyasi tarihinin konu olarak alınması, o dönemleri yaşayanların anılarını canlandırmış ve aynı zamanda siyasi ve ideolojik özellikleri itibarıyla, yayına başlar başlamaz gerek yazılı gerekse görsel medyada gündem oluşturmuştur.

“12 Eylül” artık televizyon dizisi. “Çemberimde Gül Oya “ 12 Eylül dönemini konu alan ilk dizi! Çağan Irmak senaryosunu yazıp yönettiği “Çemberimde Gül Oya” adlı dizide 12 Eylül öncesi yaşananları anlatacak. 12 Eylül öncesini doğru anlatmak için büyük çapta bir araştırma yaptığını belirten Irmak, diziyi ilgili şunları söyledi: “Dizinin içinde politika var ancak bu politik bir dizi değil. 12 Eylül’ü çok araştırdım. (...) “O dönemden bugüne kadar aşklar nasıl değişti? İnsan insana artık nasıl bakıyor? Gibi konuları tarafsız anlatacağım.” (Milliyet, 04-09-2014).

Televizyon dizileri aracılığıyla geçmişin kurgulanması, kültürel sahada farklı bir çatışmanın da başlamasına sebebiyet vermiştir. Televizyon dizilerinde geçmişin yeniden kurgulanması şimdiki zamanda yeniden yaşayan kurbanların belleği mi? Yoksa başka aktörlerin belleği mi? bunu tam olarak bilmek mümkün değildir, ancak darbelerle ilgili dönem dizilerinin, yaraları açık olan insanların belleğinin yanı sıra başka aktörlerin (belki de o yaraları açanların) belleğini de harekete geçirdiği ortadadır. Örneğin, “Hatırla Sevgili” adlı dizinin 2 ve 9 Mayıs 2008’de yayınlanan bölümlerinde yakın tarihin en karanlık ve kanlı olaylarından olan “Kahramanmaraş katliamı” anlatılmıştır. Bir takım kaynaklara göre 111 Alevi yurttaşın yaşamını kaybettiği olayın, dizi tanıtımında “Kahramanmaraş katliamı” olarak yer almasına MHP Kahramanmaraş Merkez İlçe Başkanı Ömer Özkan tepki göstererek, Kahramanmaraş katliamına ilişkin sahneler nedeniyle “dizin yayından kaldırılması” istemiyle Cumhuriyet Savcılığı’na suç duyurusunda bulunmuştur. Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Başkanı Fevzi Gümüş, Kahramanmaraş’ta yaşanan vahşetin ‘katliam’ olarak tanımlanmasına tepki gösteren Özkan’a “Kahramanmaraş’ta yaşanan vahşetin adı katliamdır. Onlarca masum insan silahla, satırla, bıçakla öldürülmüş, evler yakılmış, katliamdan sonra binlerce insan yerinden yurdundan edilmiştir” demiştir (Cumhuriyet, 17 Mayıs 2008). Kamusal alanda yapılan bu tartışmalar, bellek ve karşı belleğin çatışması açısından televizyonun merkezi bir konumda olduğuna işaret etmektedir (Şahinkaya, 2011, 116-117).

Sazak (Milliyet, 28.01.2007), köşesinde “Hatırla Sevgili” başlıklı yazısıyla dizinin Türkiye’nin yakın siyasi tarihi hatırlattığına ve hüznlendiğine dikkat çekmiştir: “İki büyük cenaze töreninin ardında Cuma gecesi Atv’deki “Hatırla Sevgili” dizisiyle hüznlendik. 27 Mayıs ihtilalinde yaşanan trajik olaylar; çocuklukları Büyükkada’da geçmiş demokrat partili ve CHP’li iki aile çerçevesinde simgeleşen Türkiye’nin 1950-60’lı yıllarındaki ‘cephelşme’ serüveni, platonik bir aşk öyküsü etrafında başarıyla ekrana getiriliyor...”

Altan (Yeni Şafak, 17.02.2008), köşesinde “Hatırla Sevgili” dizisinin 27 Mayıs 1960 sonrasını anlatan bölümleriyle izleyicileri ekrana topladığından bahsetmiştir. O günleri yaşayarak bugünlere gelenlerin hem anıları canlanmış hem de kendi gençlik dönemlerini, karakterlerle özdeşleştirmişlerdir. Mümtazer Türköne, Yaşar karakteriyle, Nazlı Ilıcak ise Yasemin karakteriyle kendini özdeşleştirmiştir. Diğer taraftan dizide 12 Mart muhtırasını anlatan bölümleriyle de toplumda ve siyasi çevrelerde tartışılan “ıdam” konusu tekrar gündeme gelmiştir.

“Sevda Kuşun Kanadında” sonunda başlıyor. 68 kuşağına yeniden yolculuk yapacağız. (...) Tarafsız olabilecek mi? Dizinin tanıtım bülteninde; “Hataları, sevapları, tutkuları ve umutlarıyla bir döneme damga vuran gençliğin, kutuplaşmalarla körleşmesine, karşıtlıklarla birbirini anlamak olanağı dahi bulamadığı o karmaşık ve bunalımlı zaman kesiti irdeleniyor. Bahsedilen süreçte inançlarının getirdiği barış mesajı ışığında sağduyulu duruşlarından taviz vermeyen bir avuç gencin hikâyesi de işleniyor. İzleyenlere, bir dönemin gençlik hareketlerini etkileyen koşulları daha soğukkanlı ve hakkaniyet temelinde bir değerlendirme imkânı da sunuluyor.” (Vatan Gazetesi, 28 Nisan 2016).

Tarihçi yazar Erhan Afyoncu, televizyonlarda yayımlanan ve eleştirilere neden olan tarihi dizilerin, toplumda olumlu etkilerini gözlemlediğini belirterek, “Tarihi olayları anlatan diziler, tarihe heves uyandırır” dedi (www.internethaber.com. 4.Haziran.2017).

“Payitaht Abdülhamid”... (Türkiye Haber Merkezi, 7 Haziran 2017) “Payitaht ‘Abdülhamid’e Arap Coğrafyasında Büyük İlgi Var” Sultan 2. Abdülhamid’in torunu ve dizinin danışmanı Osmanoğlu:”Payitaht ‘Abdülhamid’ dizisi özellikle Arap coğrafyasında müthiş bir izleyici kitlesi oluşturdu. Dizinin televizyon yayını yok ama internetten takip eden müthiş bir seyirci kitlesine ulaşıldı” “Bizim tarihi dizi çekerken zorlanmamamız lazım. Elimizde bin yıllık bir geçmişin donesi var.” (Milliyet, 25.05.2017).

TRT ekranlarında her hafta Çarşamba günü ekranların başına milyonlarca izleyici toplayan ‘Diriliş Ertuğrul’ dizisinden sonra Ertuğrul Gazi’nin türbesinde de ilgi artmaya başlamıştı. Ertuğrul Gazi Türbesinde saygı nöbetinin başlamasının ardından vatandaşlar adeta kuyruklar oluşturarak Kayı Alpleriyle fotoğraf çektirmek için dakikalarca sıra bekliyorlar. Türbeyi ziyaret eden vatandaşlar bu projeyi çok anlamlı bulduklarını ifade ederek ecdatlarının topraklarında bulunmaktan mutluluk duyduklarını dile getirdi. Osmanlı’nın tohumlarının atıldığı toprakları özellikle hafta sonu binlerce vatandaş ziyaret ederken Alp kıyafeti, kılıç ve baltalarla hatıra fotoğrafı çektiler geçmişe kısa süreli bir geçiş yapma fırsatı yakalıyor (www.haberler.com. 16.Mayıs.2017).

Yukarıdaki örneklerle birlikte yine televizyonda yayınlanan ve tarihi dramatik olayları konu alan filmler geçmişin tekrar hatırlatılması veya unutulmaması noktasında kolektif belleği inşa eden yapımlar olarak değerlendirilebilir. Bu filmlerden bir kaç:

1942-1943 yılları arasında yani II. Dünya Şavaşı yıllarında azınlıkların sürgüne gönderilmesi, ‘varlık vergisi’ni ve bu vergi kanunuyla birileri fakirleşirken başka birilerinin zenginleşmesini konu alan “*Salkım Hanım’ın Taneleri*” (1999)

İstanbul ve İzmir’de 6-7 Eylül 1955’te gayrimüslimlerin mülklerine saldırılmış ve saldırılar sırasında evler, işyerleri, kiliseler, azınlık okulları, mezarlıklar, imalathaneler, yakılmış, yıkılmış, yağmalanmış ve bu olanlar ‘6-7 Eylül Olayları’ olarak tarihe geçmiştir. Bu olayları bir aşk hikayesi üzerinden anlatan “*Güz Sancısı*” (2009)

1916’da Tirebolu’dan Mersin’e göç ettirilen ailelerin çektiği sıkıntıları dramatik bir şekilde konu alan “*Bulutları Beklerken*” (2005).

Tarih içerikli Tv dizilerinin yoğun bir şekilde rağbet görmesi geçmişe olan merakı giderdiği gibi geçmişe olan ilginin de nedenli yoğun olduğunu gözler önüne sermektedir. İzleyicinin dönem dizilerine gösterdiği ilgi geçmişe duyulan merak olduğu gibi aynı zamanda unutulmaya yüz tutmuş veya unutulma korkusu taşıyan geçmişin yeniden hatırlanması, canlı tutulması ile doğrudan ilişkilidir.

(...) 15–20 yaş grubundakilerin izleme açısından en yoğun tercih ettiği program türü yerli dizilerdir. Bu noktada televizyon, dönem dizileri ile gerçekten tarihin öğrenildiği ve tarih algısını şekillendiren en temel araç olma durumunu korumaktadır (Şahinkaya, 2011, 112).

Sonuç

İletişim kopukluğu ve güncel bağlantıların ortadan kalktığı bir noktada unutmaya gerçekleşebilir. Fakat beklenmedik bir anda yeniden ortaya çıkabilir. Bu da geçmişin izleri günümüz düşüncesiyle bağlantılı olduğu anda gerçekleşir. Kolektif belleğin geçmişle ilişkisini, yani toplumların neyi hatırlayıp neyi unutacağı konusunu tercihlerden ziyade kitle iletişim araçları alanında yaşanan gelişmeler belirlemektedir. Geçmişte yaşananları konu alınarak hazırlanan dizi filmlerin siyasi ve ideolojik yapıda olması dikkat çekicidir. Bu da kolektif belleğin siyasi ve ideolojik bir içeriğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kolektif bellekte saklananlar genellikle geçmişte yaşanan acı olaylardır. Bu acı olayların çoğunlukla siyasi ve ideolojik içerikli olması, bireysellikten ziyade kolektif bir yaşanmışlık olmasıdır. Bu acı olayların ise heyecan ve korku donanımlı olması da belleklerden kolay kolay silinemeyeceği anlamına gelmektedir. Herhangi bir etkiyle bu anılar tekrar hatırlanır ve gündeme gelir.

Bireyler geçmişte yaşadıkları olayları, deneyimleri, bilgileri, nesnelere belleklerinde saklayabildikleri gibi başkalarıyla olan iletişimlerini sürecinde bu olayları belleklerinde tekrar canlandırarak veya yeniden inşa ederek hatırlama ve hatırlatma işlevini yerine getirirler. Kavramsal yapı korunduğu sürece geçmişte yaşanan dramalar, zamanla bellekte yeni bakış açılarıyla, yorumlarla değişebilir ve yeniden inşa edilir. Geçmişte yaşanan, özellikle siyasi ve ideolojik toplumsal olaylar günümüzde de siyasi ve ideolojik bir mücadelenin kaynağı olabilir. Bu nedenle geçmişe ait bilgilerin yeniden inşası mümkündür. Hatta bu inşanın geçmişten bugüne kadar geçen süreçte defalarca yenilenmesi de muhtemeldir. Çünkü toplum içinde siyasi ve ideolojik bir mücadele alanı vardır ve bu mücadele alanı geçmişin yeniden inşasında etkin bir rol oynar.

Tarih, kolektif bellek bağlamında ele alındığında, tarihin, bir kurgu, bir yeniden inşa olduğu varsayılabilir. Tarih, hafızalarda kaldığı şekliyle hatırlanır. Kolektif belleğin en önemli özelliği ise yeniden inşadır. Hiçbir belleğin geçmişi olduğu gibi koruması mümkün olmadığı gibi geçmişi tarihsel olarak hatırlamak bütün gerçekliğiyle ortaya koymak da mümkün değildir. Diğer bir deyişle geçmişe ait bilgilerin herhangi bir sebeple meydana çıkması salt gerçekliğin kendisi değildir. Dolayısıyla geçmişin günümüze taşınması sürecinde, geçmişin yeniden kurgusu söz konusudur.

Medyanın geçmişi yeniden kurgulayarak günümüze taşınması kolektif belleğin inşasıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Yazılı ve görsel medyanın (gazete, dergi, kitap, televizyon, internet), iletişim işlevi göz önüne alındığında, geçmişte yaşanan siyasi, ideolojik veya acı izler bırakan olayları, anıları konu olarak alması ve temsil etmesi geçmişin unutulma korkusu, tekrar hatırlatma, belleği canlı tutma çerçevesinde değerlendirilebilir.

Geçmişte yaşanan olaylar, özellikle siyasi ve ideolojik içerik taşıyanlar, günümüzde dizi filmlerle gündeme alınmakta ve geçmiş tekrar hatırlatılmaktadır. Buradaki amaç, gündemi belirlemek veya oluşturmak, hatırlatmak, kolektif belleği canlı tutmak veya yeni nesiller için kolektif bellek inşa etmektir. Görsel medya, yazılı medyaya göre daha etkili bir nitelik taşır. Televizyon dizileriyle özellikle geçmişte yaşanan siyasi ve ideolojik olayların yeniden kurgulanarak sunulması ve bu olayların acı yüklü olması izleyicinin merakını ve heyecanını uyandırmaktadır. Böylelikle televizyon dizileriyle toplumun geçmişe olan ilgisi ve merakının da karşılandığı görülmektedir.

Günümüzde kolektif belleğin oluşmasında, geçmişin hatırlanmasında temel kaynağın medya olduğu öngörülmektedir. Yazılı ve görsel medyanın özellikle de kitle iletişim araçları içerisinde en etkili konuma sahip olan televizyonun, bellek çalışmalarında ve geçmiş algısının kurulmasında aracı olduğu söylenebilir. Medyanın elinde bulundurduğu teknolojik avantajla her türlü sosyal alana sızabilme özelliği vardır. Bu bağlamda medya, özellikle televizyon hafıza kurucu bir merkez haline gelmiştir. Geçmişte yaşanan olaylar, günümüzde tarih içerikli dizi filmlerle gündeme alınmakta ve geçmiş tekrar hatırlatılmaktadır. Buradaki amaç, hatırlatmak, kolektif belleği canlı tutmak veya yeni nesiller için kolektif bellek inşa etmektir.

Toplumun veya sosyal grupların geçmişte yaşanan olayları hatırlayabilmesi için küçük bir etki yeterli olabilir. Yazılı ve görsel medya bu etkiyi oluşturan en önemli etken konumunda bir aracı olarak kendini gösterir. Günümüzde kolektif belleğin inşasında, geçmişin hatırlanmasında temel kaynak medyadır. Medya kolektif belleği inşa eder. Medyada tarih anlatımları, kolektif bellek bağlamında ele alındığında, bütün gerçekliğiyle değil hafızalarda kaldığı şekliyle, dolayısıyla bir kurgu olarak değerlendirilir. Medya geçmişte yaşanan olayları tarihi belgeler ışığında kendi bakış açısıyla yeniden inşa ederek öykülendirebilir, farklı bakış açıları ve yorumlarla yeniden kurgulayabilir. Kolektif belleğin en önemli özelliği ise inşadır.

Günümüzde görsel medyanın yazılı medyaya göre daha etkili ve işlevsel olduğu düşünüldüğünde kolektif belleğin inşası bağlamında televizyonun işlevi göz ardı edilemez. Televizyon geçmişe ait hikâyeleri somutlaştırarak yeniden kurgulayıp sunar. Tarihi içerikli, tarihi bir süreci, bu süreçte geçen olayları (genel itibarıyla siyasi ve ideolojik) konu olarak alan dizi filmlerle kolektif bellek inşa edilebilir.

Türkiye'nin siyasi ve ideolojik yakın geçmişini konu alan dizi filmlerle geçmiş, kurgulanarak izleyicinin karşısına getirilmektedir. Geçmişin yeniden inşası, yapımcı ve senaristin siyasi ve ideolojik bakış açısıyla da yakından ilgilidir. Çünkü senaryo ve görsel temsiller bu bakış açısıyla şekillenir. Bu nedenle siyasi ve ideolojik geçmişin yeniden inşasında senaristin ve yapımcının salt tarafsızlığı beklenemez. Geçmiş, tarihi bilgiler çerçevesinde yeniden inşa edilip şekillendirilir. Tarihçiler dâhil, kesinliği bilinen tarihi olgulara her bakış açısı farklı bir yorum getirebilir. TV ve sinema yapımları da var olan tarihsel olgulara başvurularak yorumlanmayla oluşur. Burada da doğal olarak ideolojik bir seçim söz konusudur.

Türkiye'nin yakın tarihini konu alan dizi filmler yayımlandığından itibaren medyada geniş ölçüde yer almasıyla Türkiye'nin yakın siyasi tarihi tekrar gündeme yerleşmiştir. Yakın siyasi tarihte cereyan eden siyasi ve toplumsal olayların unutulmaya yüz tuttuğu, yeni nesillerin ise neredeyse habersiz olduğu bu dönem bu dizi filmlerin oluşturduğu gündemle tekrar konuşulur ve tartışılır olmuştur. Böylelikle bir televizyon dizisiyle oluşturulan gündemle Türkiye'nin yakın siyasi tarihi tekrar canlandırılmakta, hatırlatılmakta ve bu bağlamda kolektif bellek inşa edilmektedir.

Kaynakça

- Adaklı, G. (2006). Türkiye’de Medya Endüstrisi. Ütopya, Ankara.
- Altan, E. (17.02.2008). Hatırla Sevgili’nin Yasemin’i Nazlı Ilıcak Çıktı. YeniŞafak, <http://www.yenisafak.com.tr/pazar/hatirla-sevgilinin-yasemini-nazli-ilicak-cikti-100249>. (22.02.2015).
- Arsan, E. (2004). Medya Güç İdeoloji Ekseninde Merve Kavakçı Haberinin İki Farklı Sunumu. Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi İçinde. Dursun, Ç. (Der.), Elips Kitap, İstanbul.
- Avcı, G. (2004). İstihbarat Teknikleri, Aktörleri Örgütleri ve Açmazları. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Biçel, Ç. (2012). Dijital Toplumda Deneyim ve Sosyal Medya Belleği. Neye yarar Hatıralar Bellek ve Siyaset Çalışmaları İçinde. Parmaksız, P. (Der.), Phoenix yayınları, İstanbul.
- Chomsky, N. (1999). Medya Gerçeği. Yılmaz, A. (Çev.), Tüzm zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- Çam. Ş. (2006). Medya Çalışmalarında İdeoloji Yaklaşımlarına İlişkin Epistemolojik ve Yöntemsel Sorunlar. Doktora Tezi, Ankara.
- Edgerton, G. R ve Rollins, P. C. (2001). Television Histories Sahaping Collective Memory in The Media Age. The Üniversty Press of Kentucky.
- Edy, J. A. (1998). Journalism And The development of Collective Memory. Troubled Past: Journalism and The Devolopment of Collective Memory A Dissartation Submuddet To The Graduate School In Partial Fullfilment of The Requirements.
- Edy, J. A. (1999). Journalistic Uses of Collective Memory. Journal of Communication, spring. 71-85.
- Feyes, F. (2005). Eleştirel Kitle İletişim Araştırması ve Medya Etikleri: Yok Olan İzleyici Sorunu. Medya İktidar ideoloji içinde. Küçük, M. (Der.), Bilim ve Sanat yayınları Ankara.
- Herman, E. S ve Chomsky, N (1998). Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir. Akyoldaş, B ve Han, T. (Çev.), Minerva Yayınları, İstanbul.
- İnce, G. B. (2010). Medya ve Toplumsal Hafıza. Kültür ve İletişim. 13(1).
- İlyeçenok, R. (1991). Pamit Haraşoya. Pamit Plohaya. Nauk CCCR, Novasibirsk.
- Kışlalı, A. T. (2000). Siyasal Sistemler, Siyasal Uzlaşma ve Çatışma. İmge Yayınevi, Ankara.
- Korkmaz, A ve Erdoğan, İ. (1998). Başlangıcından Günümüze Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları. MY yayınları, Ankara.
- Mora, N. (2008). Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:5 Sayı:1.
- Mutlu, E. (2005). Globelleşme, Popüler Kültür ve Medya. Utopya, Ankara.
- Özdemi, H. (1997). Siyasal Tarih 1960-1980. Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980 içinde. Aşkin, S. (Yay. Yön.), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Özden, Z. (2004). Film Eleştirisi. İmge Kitabevi, İstanbul.
- Postman, N. (2010). Televizyon Öldüren Eğlence. Akınay, O. (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ryan, M ve Kellner, D. (1997). Politik Kamera. Özsayar, E. (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Sazak, D. (28.01.2007). Hatırla Sevgili. Milliyet Gazetesi.
- Sözen, E. (1997). Medyatik Hafıza. Timaş yayınları, İstanbul.
- Şahinkay, Ş. (2011). Televizyon, Tarih ve Toplumsal Bellek. Sosyoloji Dergisi, Sayı: 25, 103-123.
- Tosch, J (1997). Tarihin Peşinde. Arıkan, Ö (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ünsalli, E. (17.02.2008). Sinemanın Yapamadığını “Harırla Sevgili” Yaptı. <http://www.HaberTürk.com/.../68364>, (20.04.2015).
- Veysal, Ç. (2009). 1900’den Günümüze Büyük Düşünürler. Etik Yayınları, İstanbul.
- Vilenchik, N. vd. (2014). Setting The Collective Memory Agenda: Examining Mainstream Media Influence On Individuals’ Perceptions of The Past. Memory Studies, Vol. 7(4) 484 –499.
- Yaylagül, L. (2012). Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Dipnot Yayınları, Ankara.

Gazeteler

Milliyet: 04-Eylül-2014

Milliyet: 25.Mayıs.2017

Cumhuriyet: 17 -Mayıs - 2008

Vatan Gazetesi: 28 –Nisan- 2016

İnternet

www.haberler.com. 16.Mayıs.2017

www.internethaber.com. 4.Haziran.2017